

De Zuiderhem aan een gevaar ontsnapt

Geert-Jan van Beek

De Stichting Oud Alkemade houdt zich bezig met het op allerlei manieren onderzoeken van de geschiedenis van de voormalige gemeente Alkemade. Voor dit artikel stonden we op de grens van dat werkgebied en bekeken we wat er aan de 'overkant' in 1930 gebeurde, omdat dat ook gevolgen voor Alkemade zou kunnen hebben gehad.

Er ontstond in die tijd veel onrust in onze regio - maar ook in het land - als gevolg van een plan van de gemeente Haarlem om een gebied, gelegen aan de zuidwestkant van het Braassemermeer en bekend onder de naam Zuiderhem, aan te kopen. De eigenaar van het gebied was het bestuur van de Vierambachtspolder. Het doel van deze aankoop was om het gebied in te richten als stortplaats voor huishoudelijk afval en grof vuil uit de gemeente Haarlem. Met name het water in het gebied wilde men dempen met dat vuil.

Van allerlei kanten werden bezwaren gemaakt tegen deze plannen. Uiteindelijk besloot de gemeente Haarlem het plan ongedaan te maken en uit te wijken naar een ander gebied in de regio.

De Zuiderhem

Het Braassemermeer, waar de Zuiderhem deel van uitmaakt, staat plaatselijk bekend als de Braassem. In tegenstelling tot de in de omgeving te vinden verveende meren, is de Braassem deels een van oorsprong natuurlijk meer met een oppervlakte van 425 hectaren. Het westelijk deel, waar het Paddegat en de Zuiderhem bij horen, maakte in vroeger tijden deel uit van het Leidsche Meer, ook van oorsprong een natuurlijk meer. Golfslag en stormvloedvergrootten de omvang van dit meer. Het oostelijk deel van het Braassemermeer is ontstaan door menselijke invloed: het vanuit Rijnsaterwoude ontgonnen veengebied was aan daling onderhevig en raakte daardoor overstroomd. In een oude koopbrief van 1 april 1296 wordt het meer 'die Mere van Rinsaterwald' genoemd. In het zuidwesten van het meer bevindt zich het natuurgebied

Kaart van de Zuiderhem. Links is de Zuidhoek in Roelofarendsveen te zien en rechts ligt Rijnsaterwoude. Bron: Vogelwerkgroep Koudekerk/Hazerswoude.

De Hemmen, ook wel de Zuiderhem genoemd. De Zuiderhem is tegenwoordig eigendom van en wordt beheerd door Staatsbosbeheer.

Het gebied bestaat uit oeverlanden en zes eilanden. Deze zijn ontstaan na een dijkdoorbraak in 1790. De dijk werd niet hersteld, in plaats daarvan werd er achter de doorgebroken dijk een nieuwe dijk aangelegd. Hierdoor zijn de eilanden uitgegroeid tot een waardevol natuur- en recreatiegebied, met namen als Grote Hem en Kleine Hem. Twee van de eilanden zijn nu ingericht voor recreatie en alleen per boot bereikbaar. De niet toegankelijke delen bestaan uit broekbos (nat bos) en oeverlanden met een grote diversiteit aan planten en dieren.

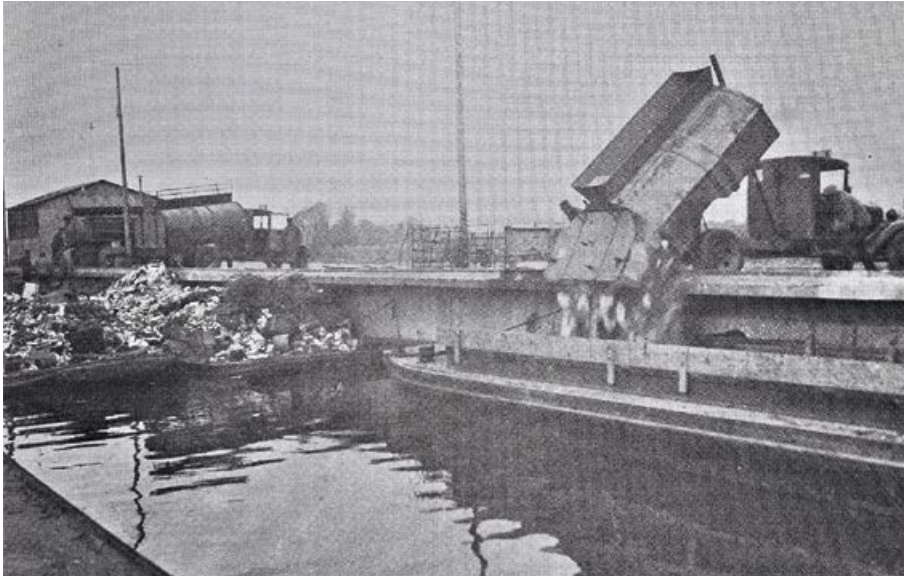
De Zuiderhem is gelegen ter hoogte van de overgang van het Paddegat naar het Braassemermeer. Via het Paddegat is de Braassem verbonden met de Wijde Aa en de Woudwetering in Woubrugge. En via Oude Wetering is het meer verbonden met de Ringvaart van de Haarlemmermeer. Daarmee loopt de scheepvaartroute van de Oude Rijn naar de Ringvaart door het meer.

Wat was er in 1930 aan de hand?

In de Nieuwe Leidsche Courant van 5 april 1930 verschijnt een bericht dat een dreigend gevaar voor Rijnsaterwoude en de omgeving voorspelt. In het artikel wordt gemeld dat de gemeente Haarlem

Een foto genomen in het huidige Zuiderhemgebied. Bron: Stichting Groen Licht.

Het huisvuil wordt door vuilnisauto's in een schuit gestort, die naar de stortplaats vaart.
Bron: B.F.J. Luyken in 'Haarlem, Jaarboek 1978'

een deel van de rietlanden en het bijbehorende water van de Vierambachtspolder wil kopen. Deze polder maakt in die tijd deel uit van de gemeenten Rijnsaterwoude en Woubrugge.

Vanwege de almaar toenemende stroom huisvuil is de gemeente Haarlem naarstig op zoek naar een nieuwe en geschikte stortplaats voor dat huisvuil. De bedoeling is om een groot stuk water van het Braassemermeer vol te storten met huisvuil. Volgens de Nieuwe Leidsche Courant zal bij het verlenen van de benodigde vergunning een van de mooiste plekjes van het Braassemermeer verdwijnen.

In het artikel wordt de hoop uitgesproken dat deze plannen niet tot verwezenlijking zullen komen. Het Braassemermeer is te mooi om als vuilnisbelt van de gemeente Haarlem te dienen.

Tot in de jaren twintig van de vorige eeuw werd het gemeentelijk huisvuil gescheiden in een deel dat verbrand werd en een deel dat gecomposteerd werd. Dat werd steeds moeilijker, omdat deze wijze van huisvuil afvoeren verliesgevend geworden was.

De gemeente Haarlem, waar dit probleem ook speelde, besloot zijn eigen huisvuil vanaf 1 januari 1921 te laten afvoeren door storting. De stad kwam terecht bij Willem Serné, afkomstig uit Noorden, en sloot met hem een pachtcontract af voor een periode van tien jaar. Voor het storten van huisvuil maakte hij gebruik van percelen in de Nieuwkoopse Plassen. Bij het afsluiten van het pachtcontract werd afgesproken dat na die periode van tien jaar de gemeente Haarlem op zoek zou gaan naar een eigen stortlocatie.

De Vierambachtspolder op de polderkaart van W.H. Hoekwater uit 1901. Ook op deze kaart is de Zuiderhem goed te zien.

Om aan deze afspraak te voldoen besloot de gemeente Haarlem op 11 december 1929 dan ook om voor dit doel enige percelen grond en water te kopen, gelegen in de gemeenten Rijnsaterwoude en Woubrugge. Het bleek te gaan om een gebied in de Vierambachtspolder aan de zuidwest kant van het Braassemermeer, met een oppervlakte van ruim 32 hectare. Het bestond naast oeverlanden en open water uit zes eilanden: de Vennen, de Grote Hem en de Kleine Hem. Plaatselijk stond het bekend onder de naam 'Ingebroken Gat', maar vaker werd het de Zuiderhem genoemd.

Er ontstond veel tumult over dit besluit en de pers berichtte hier dan ook veelvuldig over. B. Kraan, visser en vishandelaar uit Leimuiden, was pachter van dit gebied en hij voorzag, zoals hij het zelf omschreef, "een nationale ramp".

Er kwam meerdere protesten. De gemeente Rijnsaterwoude en de provincie Zuid-Holland werden kopschuw en besloten uiteindelijk de gemeente Haarlem geen vergunning te geven in het kader van de Hinderwet. Ook de gemeenteraad van Rijnsaterwoude kwam in het geweer. De raad nam een verordening aan waarin bepaald werd dat het storten van grond, baggerspecie en andere vaste stoffen, zoals huisvuil, in water verboden was. Maar bij het storten van huisvuil op land stond de gemeenteraad met lege handen. De bezwaarprocedure werd door de tegenstanders voortgezet en uiteindelijk moest Haarlem omzien naar een andere stortlocatie en vond die ten slotte in Leimuiden. Haarlem kocht een perceel van 16 hectare langs de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder.

Van alle kanten werd dus bezwaar gemaakt tegen het oorspronkelijke besluit van de gemeente Haarlem. Veel watersportverenigingen, maar ook het Koninklijk Verbond van Watersportverenigingen Nederland, de Koninklijke Nederlandse Motorsportbond, Het Centraal Nederlands Hengelaarsverbond, de ANWB en de vereniging Natuurmonumenten klommen in de pen. Ook vele inwoners van de gemeenten Rijnsaterwoude en Woubrugge maakten hun bezwaren kenbaar. Het polderbestuur van de Vierambachtspolder voelde wel voor het besluit, omdat de koop f 54.000,- opleverde waarmee de polderlasten flink verlaagd zouden kunnen worden.

Burgemeester J.A. Bakhuizen. Vanaf 1922 was Bakhuizen burgemeester van de gemeenten Leimuiden en Rijsaterwoude en in 1936 werd hij bovendien burgemeester van Nieuwveen. Hij zou van die drie gemeenten de burgemeester blijven tot zijn pensionering in mei 1956.

Burgemeester J.E. Boddens Hosang. In oktober 1928 werd Boddens Hosang benoemd tot burgemeester van Woubrugge en daarmee was hij op 28-jarige leeftijd een van de jongste burgemeesters van Nederland. Per 1 januari 1935 werd hij benoemd tot burgemeester van Naarden.

Vaartocht met de 'Volharding'

Om de bezwaarden een goede indruk te geven van het gebied in de toenmalige staat besloten de burgemeesters van de gemeenten Rijsaterwoude en Woubrugge, respectievelijk de heren J.A. Bakhuizen en J.E. Boddens Hosang, een boottocht naar de Zuiderhem te organiseren. Deze tocht vond plaats op 6 mei 1930 en startte vanaf de kerk van de Protestantse Parochie Rijsaterwoude, beter bekend als de Woudse Dom. Hier waren ook enkele raadsleden aanwezig om de bezwaarmakers te begroeten. Voorafgaand aan de boottocht hield Bakhuizen mede namens zijn collega een vlammend betoog, waarin hij zei dat de realisatie van de plannen een 'misdaad' zou zijn voor geheel Nederland. Hij verwachtte veel steun voor het verzet tegen de plannen door het organiseren van de boottocht.

De burgemeesters hadden de 'Volharding' afgehuurd en met veel bezwaarmakers aan boord vertrok dit schip uit Rijsaterwoude. De burgemeesters hadden geen vertegenwoordigers van de gemeente Haarlem uitgenodigd.

In een artikel in de Nieuwe Leidsche Courant van 7 mei 1930 lezen we een verslag van de tocht. Volgens de correspondent spande het water van hemel en aarde samen om de tocht dwars te zitten. De regen viel met bakken uit de lucht en bij de Zuiderhem aangekomen liep de 'Volharding' vast in het ondiepe water. Of, zoals de

correspondent het verwoordde: "Het paradoxale in deze water-weer-stand is dat er boven de boot te veel water was en er onder te weinig!"

Omdat er geen beweging meer in het schip was te krijgen, werden de passagiers van boord gehaald door een politieboot en naar Rijsaterwoude teruggebracht. De 'Volharding' werd later losgetrokken.

Hoorzitting

Een week later, op 13 mei 1930, organiseerden de beide gemeenten op initiatief van de provincie een hoorzitting in het gemeentehuis. Veel organisaties en individuele bezwaarmakers kwamen op deze

bijeenkomst af. Ook de gemeente Haarlem, in de persoon van de heer Van Driel, directeur van de gemeentereiniging, was aanwezig. De vergadering werd voorgezeten door burgemeester Boddens Hosang. De ene na de andere spreker bracht zijn bezwaren naar voren, afhankelijk van de organisatie die hij vertegenwoordigde. Zo meldde de ANWB dat men bezwaar had tegen dit plan, omdat de beoefening van het heilzame watertoerisme almaar toeneemt in alle lagen van de bevolking. Dit komt de gezondheid ten goede. Door dit plan zou het watertoerisme flink beperkt worden. De vereniging Natuurmonumenten liet een ernstige waarschuwing horen tegen het plan om dit ongerept gebleven stukje natuur in de Rijnstreek, waar al zoveel is

Op deze prentbriefkaart zijn de Zuidhoek in Roelofarendsveen en de er tegenoverliggende Zuiderhem goed te zien. Foto: Archief Stichting Oud Alkemade.

geïndustrialiseerd, te veranderen in een vuilnisbelt.

Het Koninklijk Verbond van Nederlandse Watersportverenigingen merkte op dat het voorgenomen plan de belangen van de watersport zou schaden. In de ogen van de watersportverenigingen is watersport geen luxe-sport, maar een volkssport bij uitstek. De Zuiderhem is in het Braassemermeer de enige plek waar schippers kunnen schuilen als het stormt uit het zuidwesten.

Het Centraal Nederlands Hengelaarsverbond vreesde beperking van de visrechten. Op deze manier zouden we aan het nageslacht lelijke steden en vlak land, bezaaid met vuilnisbelten, nalaten.

Ook particulieren kwamen aan het woord. Zij waren bang voor grond-, water- en luchtvervuiling en maakten zich zorgen over de beperking van hun mogelijkheden om hun bedrijf uit te oefenen, als gevolg waarvan verlaging van hun inkomen en eventuele waardedaling van hun bedrijf te verwachten was.

De zeilvereniging Braassemermeer uit Roelofarendsveen werd vertegenwoordigd door de heer Van Ruiten. Hij nam het op voor de watersport, maar in het bijzonder voor de 'Paddegattenaren'. Deze bewoners leven bij wijze van spreken van het water in het Paddegat dat ze gebruiken voor hun veestapel. Als de plannen doorgaan zullen zij ook te maken krijgen met stankoverlast en overlast van vliegen. Van Ruiten wijst ook op de gezondheidsrisico's van het drinken van vervuild water. Hij herinnerde er aan dat op dat moment in Roelofarendsveen zestien gevallen van tyfus bekend waren.

De heer Van Driel hield namens de gemeente Haarlem een inleiding waarin hij alle bezwaren probeerde te ontkrachten. Hij vond het op de eerste plaats een storm in een glas water en begreep niet waarom het 'hele' land in opstand kwam tegen een zorgvuldig genomen besluit van de gemeente Haarlem.

Hij betreurde het dat de gemeente Haarlem niet uitgenodigd was voor de vaartocht, want hij had ondanks de 'schipbreuk' graag meer willen horen over de bezwaren.

Van Driel ontkende dat er natuurschoon zou worden vernietigd en ook zou het Braassemermeer niet worden gedempt. Slechts een klein gedeelte zal worden afgescheiden van het meer. Het water van

het 'Ingebroken Gat' zal worden volgestort met grof afval, zoals oud ijzer en blik. De eilanden zullen opgehoogd worden met huisvuil dat daarna direct wordt afgedekt met vruchtbare bagger uit het Braassemermeer. De eilanden kunnen na afloop weer verkocht worden als tuinbouwgrond. Om de scheepvaart en de visserij te beschermen zal Haarlem dit gebied afscheiden met een wal. Hoewel er in dit stuk van de Braassemermeer weinig gevaren wordt, zal er voor gezorgd worden dat de scheepvaart hier zal kunnen blijven schuilen in geval van slecht weer. Dit kan bereikt worden door een strook van veertig meter water vrij te houden. Hij hoopte dat de vergunning verleend zou worden, zodat de gemeente Haarlem een groot probleem zou kunnen oplossen.

En zo maakten veel sprekers gebruik van de mogelijkheid hun opvatting over het besluit van de gemeente Haarlem kenbaar te maken. De provincie Zuid-Holland wachtte echter zo lang met het afgeven van een hinderwetvergunning voor dit plan dat de gemeente Haarlem eieren voor haar geld koos en uitweek naar Leimuiden.

De geschiedenis herhaalde zich in de Zuiderhem

Vijftientig jaar eerder had er rond het Naardermeer een vergelijkbare kwestie gespeeld. Door de eeuwen heen is vaak geprobeerd om het Naardermeer droog te leggen, maar geen van die pogingen hield lang stand. Amsterdam probeerde het voor de laatste keer rond 1900 en wilde toen een vuilstortplaats van het meer maken. Dat stuitte echter op verzet van onder andere de beroemde schrijver, onderwijzer en natuurbeschermer Jac. P. Thijsse.

In 1905 wees de gemeente Amsterdam het Naardermeer aan als vuilnisstortplaats. De enige manier om dat te stoppen was door het hele gebied op te kopen. Schoolmeesters Jac. P. Thijsse en Eli Heimans richtten in Artis Amsterdam de 'Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten' op. Al in 1906 hadden zich genoeg leden aangemeld om het Naardermeer te kunnen kopen. Zo ontstond het eerste natuurreservaat van Nederland. Dit burgerinitiatief was de start van een beweging om het kenmerkende Nederlandse landschap te beschermen.

Deze nieuwe vereniging paste ook wel

Een beeld uit het Verkadealbum 'Waar Wij Wonen' van Jac. P. Thijsse, uitgegeven door Verkade's Fabrieken Zaandam in 1937. Bron: www.dezaanseschans.nl.

in de tijd van begin 1900. Door alle industriële ontwikkelingen kwam er steeds minder ruimte voor natuur. Er ontstond een maatschappelijke reactie, waarbij veel mensen zich juist meer gingen interesseren voor de natuur en er ook pogingen werden gedaan om de natuur te beschermen.

In 1912 werd het Naardermeer landelijk bekend toen Thijsse de teksten schreef voor de beroemde Verkade-albums die in veel Nederlandse huishoudens werden verzameld.

Vijftientig jaar na de oprichting van Natuurmonumenten viel het besluit van de gemeente Haarlem om de Zuiderhem aan te kopen ten behoeve van de vuilstort van de gemeente. Zoals hierboven beschreven ontstond hierdoor een brede protestbeweging, die op alle mogelijke manieren het besluit om de Zuiderhem in te richten als vuilstortplaats ongedaan wilde maken. Haarlem moest zijn plan intrekken en dat heeft als gevolg gehad dat de Zuiderhem nog steeds op een natuurlijke wijze deel uitmaakt van het Braassemermeer. Het is nu een deels afgesloten natuurgebied en wordt deels gebruikt door de watersport.

Bronnen:

- Alfred Bakker: De 'Buitenlanden' van de Grietpolder (2). In Tijdinghen, tijdschrift van de Stichting Oud Leimuiden en Rijnsaterwoude, 19e jaargang, nummer 3, september 2016, pp 6-11.
- B.F.J. Luyken in 'Haerlem, Jaarboek 1978'.
- Delpher.nl
- Erfgoed Leiden en Omstreken
- Rondom Kaag en Braassem
- Stichting Groen Licht
- Vereniging Natuurmonumenten
- Wikipedia.nl